

AZ SZKP XXII. KONGRESSZUSA ÉS A MARXISTA ÁLLAMELMÉLET NÉHÁNY KÉRDÉSE

A marxista államelmélet néhány alapvető tétele

Az állam elhalása problémájának tanulmányozásához szükséges, hogy a marxizmus-leninizmus klasszikus tanításainak tükrében rövid történeti visszapillantást tegyünk az állam keletkezésének körülményeire és az állam mibenlétére.

A dialektikus és történelmi materializmus az anyagi világ tárgyait és jelenségeit mozgásában, fejlődésében vizsgálja. Megállapítja, hogy állam sem létezett mindig. Az állam meghatározott történelmi körülmények között szükségszerűen keletkezett. Eredetét nem földöntúli, nem valamiféle szellemi erőben, hanem anyagi tényezőkben kell keresnünk.

Engels *A család, a magántulajdon és az állam eredete* című munkájában az államról a következő meghatározást adja: »Az állam tehát semmiesetre sem olyan hatalom, amelyet kívülről kényszerítenek rá a társadalomra, éppolykevésbé „az erkölcsi eszme valósága” vagy „az értelem képe és valósága”, mint Hegel állítja. Az állam ellenkezőleg, a társadalom terméke a társadalom bizonyos fejlettségi fokán; annak bevallása, hogy ez a társadalom megoldhatatlan ellentmondásba bonyolódott önmagával, kibékíthetetlen ellentmondásokra hasadt, amelyeknek a leküzdésére képtelen.«¹

E megállapítás alapján az állam keletkezésének legfőbb oka az egymással szemben álló, egymással ellentétes gazdasági helyzetű és érdekű osztályok megjelenése a társadalomban. Az osztályok megjelenése viszont a termelőerők, a munkaeszközök fejlődése következtében jelentkező többlettermék, valamint a munkamegosztás megváltozása folytán kialakuló magántulajdonra vezethető vissza.

Államra azért van szükség, hogy egyik osztály elsajátíthassa a másik osztály termékeit és politikailag is uralma alá vonja, és hogy az osztályok közötti összeütközéseket a »rend« keretein belül tartsa.

Az állam legfontosabb ismertetőjegyei Lenin *Állam és forradalom* című munkája, valamint a Szverdlov Egyetemen 1919. június 11-én *Az államról* tartott előadása alapján a következőkben foglalhatók össze:² Az állam:

1. Az osztályellentétek kibékíthetetlenségének terméke és megnyilvánulása,
2. az elnyomott osztályok kizsákmányolásának és fékentartásának eszköze, egy meghatározott osztály hatalmi szervezete,

¹ Engels: *A család, magántulajdon és az állam eredete*. Marx—Engels: Válogatott Művek két kötetben. Bp. 1949. II. köt. 314. l.

² Lenin: *Állam és forradalom*. Lenin Válogatott Művei. Bp. 1949. II. köt. 155—257. l. — Lenin: *Az államról*. V. I. Lenin Művei. XXIX. köt. Bp. 1953. 481—501. l.

3. a népek nemzetség szerinti tagozódásának felváltása a területi tagozódással.

4. Az államban a lakosság öntevékeny fegyveres szervezete helyett megjelenik a felfegyverzett emberek külön alakulata a hozzá tartozó kényszerintézményekkel (börtönök, bíróságok stb.) együtt.

5. Kialakul egy külön embercsoport, amelynek a kormányzás, az igazgatás önálló és állandó foglalkozásává válik, vagyis kiépül a közigazgatási rendszer, amelynek egyik fontos feladata az adók behajtása.

6. Az állam a demokrácia és a diktatúra egysége.

Az állam kialakulásával együtt megjelenik a társadalomban a jog is, amelyet Lenin *A nagy kezdeményezés* c. munkájában³ Engelsre támaszkodva az osztályokról adott meghatározásában úgy fogalmaz meg, hogy az az uralkodó osztály törvényerőre emelt akarata. Eszerint a jog olyan magatartásbeli szabályok rendszere, amelyeknek betartását az uralkodó osztály állami kényszer útján biztosítja és amely tartalmában az uralkodó osztály gazdasági és politikai érdekeit fejezi ki. A jog tehát az állam létezésének és működésének elengedhetetlen tartozéka.

A marxista államelméletben fontos helyet foglal el az állam elhalásának problémája. Engels *A család, a magántulajdon és az állam eredete* c. munkájában a következőket írja ezzel kapcsolatban: »Az állam tehát nem öröktől fogva való. Voltak társadalmak, amelyek megvoltak nélküle is, amelyeknek államról és államhatalomról sejtelmük sem volt. A gazdasági fejlődés bizonyos fokán, amellyel szükségszerűen velejárt a társadalom osztályokra szakadása, e szakadás következtében az állam szükségessé vált. Most gyors léptekkel közeledünk a termelés fejlődésének olyan fokához, amelyen ezeknek az osztályoknak a léte nemcsak nem szükségszerűség többé, hanem a termelés határozott akadályává válik. Eltűnésük tehát ugyanolyan elkerülhetetlen, mint egykor keletkezésük volt. Velük együtt elkerülhetetlenül eltűnik az állam. A társadalom, amely a termelést a termelők szabad és egyenlő társulása alapján újjászervezi, az egész államgépezetet odahelyezi, ahová akkor való lesz, a régiségek múzeumába, a rokká és a bronzbalta mellé...«⁴

Az állam elhalása elméletének szerves része a marxizmus ellenfeleinek bírálata. A revizionisták a burzsoá állam elhalásáról beszéltek. Ebből szükségszerűen következik a szocialista forradalom tagadása és a burzsoá állam felváltása valamiféle szabad »népi állammal«.

A marxizmus megalapítói valamennyien foglalkoznak e nézet cáfolatával. Hangsúlyozzák, hogy még a legdemokratikusabb burzsoá köztársaság is — bérabszolgaság a munkásosztály számára, tehát semmiképpen nem lehet sem szabad, sem népi állam. A burzsoá állam tehát nem halhat el, a burzsoá államot a munkásosztálynak meg kell döntenie. Ezt a törvényszerűséget a történelem legutóbbi eseményei is alátámasztják. Az elhalás fogalma csak a forradalmi úton létrejött proletárállamra vonatkozhat.

Az állam elhalásának szükségszerűségét és azzal kapcsolatos több elvi problémát már a klasszikusok is világosan láttak. Így az elhalás fokozatosságát, kez-

³ Lenin: *A nagy kezdeményezés*. Lenin Válogatott Művei. Bp. 1949. II. köt. 578. l.

⁴ Engels: *i. m.* 318. l.

deti szakaszának jellemző vonásait és az elhalás végső stádiumát. Nem láthatták azonban elég világosan és konkrétan az egyes részleteket; ezeket csak a társadalmi gyakorlat, a társadalom életében végbement gazdasági és politikai változások alakíthatták ki. Ezek a változások éppen a mi korszakunkban következtek be, és lehetővé, egyúttal szükségszerűvé is tették a marxista államelemélet továbbfejlesztését, az állam elhalása problémájának további konkrétizálását. Ezt a feladatot oldotta meg az SZKP XXII. kongresszusa.

A marxizmus—leninizmus klasszikusai még úgy látták, hogy a proletárdiktatúra állama fog elhalni, hogy a proletárdiktatúra korszaka közvetlenül nő át az állam nélküli, kommunista társadalomba. Az SZKP XXII. kongresszusa túlmént ezen az elméleten és a szovjet társadalom jellegének rögzítése után megállapította, hogy a szovjet nép elérkezett abba a korszakba, amikor a proletárdiktatúra állama betöltötte történelmi hivatását és átadta helyét a szocialista állam fejlettebb formájának, az egyetemes népi államnak. Az SZKP XXII. kongresszusa államra vonatkozó elméleti tételei alapján levonhatjuk azt a következtetést, hogy az állam elhalása folyamatának, fokozatosságának megvannak a konkrét, egymástól megkülönböztethető szakaszai.

A proletárdiktatúra korszaka és az állam nélküli kommunista társadalom között létezik egy időszak, amelynek államformája az egyetemes népi állam. Problémaként jelentkezik az a kérdés, hogy a szocialista államiság fejlődésének ez az útja vajon általánosítható-e, vagy csupán a Szovjetunióra jellemző, az ottani speciális körülményekből adódik? A szocializmus és a kommunizmus építésének, tapasztalatainak alapján azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy a szocializmus felépítése önmagában még nem jelenti a kommunizmus gazdasági és erkölcsi összetevőinek teljes megteremtését. Ezek eléréséhez újabb korszakra, a kommunizmus építésének időszakára van szükség, amelyben a kommunizmus gazdasági és társadalmi feltételeinek kialakítása szükségessé teszi az állam irányító, vezető tevékenységét. Ezek a problémák valamennyi szocialista ország számára adóttak, a kommunizmus építésének szakaszát tehát egyik ország sem hagyhatja ki. Ezen az alapon el kell fogadnunk Nemes Dezső elvtárs véleményét, amely szerint: »a proletárdiktatúra államának össznépi állammá fejlődése a szocialista állam fejlődésének általános törvénye a kommunizmushoz vezető úton.«⁵

Az állam elhalásának folyamata ezek szerint három szakaszra osztható:

I. A *proletárdiktatúra* államának, vagyis a szocializmus építésének szakasza, amely a proletariátus hatalomrajutásától a szocializmus felépítéséig és megszilárdulásáig tart.

II. Az *egyetemes népi állam*, vagy a kommunizmus építésének szakasza, amely a szocializmus felépítésétől a kommunizmus felépítéséig tart (beleértve a szocializmus nemzetközi megvalósulását is).

III. A *kommunista társadalmi öngazgatás*, vagyis a felépült kommunizmus korszaka, amelyben teljesen megszűnik az állam.

⁵ Nemes Dezső: *A kommunizmus építésének elvi kérdései*. Bp. 1962. 30. l.

Az állam elhalásának folyamata már a proletárdiktatúra időszakában megkezdődik. Hruscsov elvtárs kongresszusi beszámolójában utal arra, hogy nincs merev határvonal a proletárdiktatúra és az egyetemes népi állam között. A proletárdiktatúra szükségszerűsége kettős értelemben fogható föl: egyrészt a társadalmi haladás szempontjából nélkülözhetetlen fejlődési fokot jelenti, másrészt már magában foglalja az egyetemes népi állam bizonyos elemeit, föltételeit. A proletárdiktatúra államára bizonyos vonatkozásokban még érvényes az állam klasszikus meghatározása, de megtalálhatók már benne az egyetemes népi állam jellemvonásai is.

A proletárdiktatúra történelmi szükségszerűségéről Marx *A gothai program kritikája* című munkájában a következőket írja: »A kapitalista és a kommunista társadalom között van egy időszak, amelyben az első forradalmi úton a másodikká alakul át. Ennek megfelel egy politikai átmeneti időszak is, amelynek az állama nem lehet más, mint a proletariátus forradalmi diktatúrája.«⁶

A proletárdiktatúra szükségszerűségét az anarchisták kétségbe vonták. Szerintük a burzsoázia hatalmának megdöntése után nincs többé szükség semmiféle államra, tehát az államot el kell törölni. Ez az álláspont végső soron a munkásosztály győzelméről, a szocializmus építéséről való lemondást jelenti, hiszen sem a megdöntött, de meg nem semmisített burzsoázia ellenállását letörni, sem az új, kizsákmányolásmentes társadalmat felépíteni a munkásosztály hatalmi szervezete, a proletárdiktatúra állama nélkül nem lehetséges. Lenin idézett művében írja, hogy a munkásosztálynak azért van szüksége államra, hogy egyesíteni tudjon minden dolgozót és kizsákmányoltat a kizsákmányolás teljes megszüntetésére, valamint a kispolgárságot vezethesse a szocialista termelési viszonyok megteremtésére.⁷ Mindezek mellett nem jelentéktelen feladata a munkásosztály vívmányainak megvédése a külső, kapitalista környezettel szemben. A proletárdiktatúra állama tehát nélkülözhetetlen szerepet tölt be a szocializmus építésében. A proletárdiktatúra a szocializmus építésének eszköze.

Az állam általános ismérvei közül a proletárdiktatúra államára csupán az vonatkoztatható, hogy a proletárdiktatúra is *egy osztály* hatalmi szervezete, elnyomó szervezete, de ez az ismerv is megváltozott módon érvényes. A régi államokban mindig a kisebbség nyomta el a többséget, a proletárdiktatúra államában a többség gyakorol elnyomást a kisebbség felett. Ezzel megkezdődik az állam diktatórikus, erőszak oldalának a háttérbe szorulása és demokratikus oldalának megerősödése, kiterbélyesedése.

»Az elnyomószerv itt már a *lakosság többsége* és nem a kisebbség, mint eddig mindenkor ... Mihelyt azonban a nép többsége maga nyomja el elnyomóit, akkor már nincs szükség az elnyomáshoz 'külön hatalomra'. Ebben az értelemben az állam kezd elhalni.«⁸

Az állam tehát *kezdi elveszíteni politikai jellegét*, és tevékenységében egyre nagyobb szerepet játszik a dolgozó és kizsákmányolt osztályokkal szembeni meggyőző és nevelő munka.

⁶ Marx: *A gothai program kritikája*. Marx—Engels: Válogatott Művek két kötetben. Bp. 1949. II. köt 25. l.

⁷ Lenin: *Állam és forradalom*. Id. kiad. 157. l.

⁸ Lenin: *i. m.* 189. l.

A proletárdiktatúra állama nemcsak azért jelenti a többség diktatúráját, mert a munkásosztály számbelileg nagyobb a burzsoáziánál, hanem azért is, mert *a munkásosztály érdeke — a kizsákmányolás megszüntetése — megegyezik valamennyi dolgozó osztály és réteg érdekével.* A munkásosztály tehát a maga diktatúráját a többi dolgozó osztály nevében is gyakorolja.

»Az első tett — mondja Engels —, amelyben az állam valóban az egész társadalom képviselőjeként lép fel, — a termelőeszközök birkokbavétele az egész társadalom nevében, egyszersmind utolsó önálló tette, mint államnak. Valamely államhatalom beavatkozása a társadalmi viszonyokba egyik téren a másik után válik feleslegessé s azután magától elalszik. A személyek feletti kormányzás helyébe a dolgok igazgatása és a termelési folyamatok vezetése lép. Az államot nem „törlik el”, az *állam elhal*«. ⁹

Lényegében azonos az állam két fejlődési fokozatának *gazdasági alapja* is: a termelőeszközök társadalmi tulajdona. Az azonosság valójában csak lényegi és nem teljes azonosságot jelent, amennyiben a proletárdiktatúra alapja a szocialista tulajdonforma. Az egyetemes népi állam is ezen az alapon jön létre, de ez az alap fokozatosan megváltozik. Eltűnik a különbség a szocialista tulajdon két formája és a még meglévő osztályok között; ugyancsak átalakulnak a munkamegosztási és az elosztási viszonyok is.

A proletárdiktatúra állama a *burzsoá parlamentarizmus megszüntetését* jelenti. Marx a Párizsi Kommün értékelése során említi, hogy azt nem parlamentáris, hanem dolgozó testületnek szánták, amely egyidejűleg végrehajtó és törvényhozó testület. ¹⁰ Lenin kifejti ennek a ténynek a jelentőségét. Eszerint a képviselői intézményeket fecsegő gyűlekezetekből dolgozó testületekké kell változtatni. »A parlamentben csak fecsegnek, azzal a céllal, hogy a népet becsapják. Az igazi állami munkát viszont a színpalak mögött, a különböző minisztériumokban és irodákban végzik.« ¹¹ A Párizsi Kommün mint államforma lényegében ezt a helyzetet szüntette meg, ugyanúgy, mint utána majdnem fél évszázaddal a szovjet és még később a népi demokratikus államok. Ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy a képviselők maguk is kötelesek dolgozni. Törvényeiket önmaguknak kell végrehajtaniok, tehát önmaguk ellenőrzik azokat a gyakorlatban, és közvetlenül viselik a felelősséget a választóik előtt. ¹²

Az egyetemes népi állam közvetlen előzményeként jelentkezik az a tényező is a proletárdiktatúrában, hogy *a munkásosztály bevonja szövetségeseit az államügyek intézésébe.* A szovjet és a tanácsrendszer jellege biztosítja a folyamat megvalósulását és formai megoldását is. Ezzel lehetővé teszi a demokrácia kiterjedésének, amely az állam erősödését jelenti, ugyanakkor mint külön elnyomószervnek a működését egyre inkább fölöslegessé teszi, tehát elősegíti az állam fokozatos elhalását. A proletár államhatalom szervei egyidejűleg közigazgatási szervek és a legátfogóbb tömegszervezetek, amelyek széles néprétegeket foglalnak magukban és vonnak be az állam irányító, vezető tevékenységébe. E szervek létrehozásában az általános, egyenlő, titkos és közvetlen választások útján tulajdonképpen a társadalom minden tagja részt vesz. Ösz-

⁹ Engels: *Hogyan »forradalmasítja« Eugen Dühring úr a tudományt? (»Anti-Dühring«)*. Bp. 1950. 289—290. l.

¹⁰ Marx: *A polgárháború Franciaországban.* Marx—Engels: Válogatott Művek két kötetben. Bp. 1949. I. köt. 502. l.

¹¹ Lenin: *í. m.* 192—193. l.

¹² Uo.

szetételük is azt mutatja, hogy a társadalom minden rétegét képviselik. Demokratikus jellegükhöz tartozik a beszámolási kötelezettség és a visszahívhatóság is.

Az államapparátusban végzett munka mellett még más, közvetlen módjai is vannak a lakosság aktív részvételének a közügyek intézésében. A legfontosabb gazdasági és politikai kérdéseket az egész ország lakossága megvitatja és módosíthatja.

A proletárdiktatúra állama *több jogot*, több szabadságot biztosít polgárai számára. A jogok növekedése tekintetében nemcsak mennyiségi, hanem minőségi változás következik be, amennyiben a jogok nemcsak formálisak, hanem megvalósításuk gazdasági feltételei is biztosítottak.

A dolgozók aktivitásának állandó növekedése, részvételük a társadalom közös ügyeinek intézésében lényegében azt jelenti, hogy tevékenyen részt vesznek a munkásosztály legfőbb céljának, a szocialista társadalom felépítésének megvalósításában, és mivel a gyakorlat, a termelési és társadalmi tevékenység a legalapvetőbb tudatformáló erő, fokozatosan magukévá teszik a munkásosztály ideológiáját. Ezzel méginkább csökken a köztük és a munkásosztály között meglevő különbség, amely ugyancsak fontos tényező az állam elhalása feltételeinek kialakulásában.

A *proletárdiktatúra funkciói* is alátámasztják azt a klasszikusok által megfogalmazott tételt, hogy az emberek igazgatása helyébe a dolgok igazgatása és a termelési folyamatok vezetése lép. A proletárdiktatúra funkciói közül kezdettől fogva előtérben áll a gazdasági szervező és kulturális nevelő funkció. A másik kettő, a burzsoázia elnyomásának és a honvédelemnek a funkciója alárendelt jelentőségű, ezek akkor kerülnek előtérbe, ha a fő funkció megvalósulását akár külső, akár belső vonatkozásban veszély fenyegeti.

Az egyetemes népi állam

A proletárdiktatúra állama mindezen sajátosságai ellenére az állam fejlődésének nem utolsó formája. Az SZKP XXII. kongresszusának az állammal kapcsolatos tétele éppen azért jelentős, mert kimondja, hogy bár a proletárdiktatúra állama betöltötte történelmi feladatát, az államnak egy más formájára továbbra is szüksége van a társadalomnak. A szocialista termelési viszonyok megszilárdulása, a társadalmi tulajdonforma kizárólagossá válása és az osztályantagonizmus megszűnése lényegében a proletárdiktatúra feladatainak megvalósulását jelenti. Ezzel a proletárdiktatúra állama fölöslegessé válik. »... a munkásosztály diktatúrája már az állam elhalása előtt elveszti szükségességét.«¹³

A marxista államelmélet továbbfejlesztését jelenti az a megállapítás, hogy létezik az államnak olyan formája, amely már nem osztályállam, amely már *nem egy osztály* uralmát valósítja meg, hanem az egész társadalom érdekeit fejezi ki: ez az államforma az egyetemes népi állam, amely az állam elhalásának folyamatában egy előrehaladottabb szakaszt jelent. »Az egyetemes népi állam új szakasz a szocialista állam fejlődésében, igen fontos mérföldkő azon az

¹³ A Szovjetunió Kommunista Pártjának programja. Az SZKP XXII. kongresszusa. 1961. október 17–31. [Bp.], 1962. 797. 1.

úton, amely a szocialista államiságnak a kommunista társadalmi önigazgatássá fejlődéséhez vezet.«¹⁴

Az egyetemes népi állam kialakulása a *társadalom osztályszerkezeté*-ben végbement változásokkal függ össze. Alapja a végérvényesen és visszavonhatatlanul győztes szocialista rend. Ennek egyik alapvető következménye a kizsákmányoló osztályok teljes megszüntetése. Ez azt jelenti, hogy nincsenek már olyan csoportok, amelyeket el kellene nyomni. A meglévő osztályok között még vannak lényeges különbségek, de ez nem mond ellent annak a ténynek, hogy a szocializmusban már kialakult a társadalom egysége. A különböző osztályok, rétegek között nincs elvi különbség: valamennyi szocialista termelési viszonyok között él. A munkásosztály kizsákmányolástól mentes felszabadult osztállyá, a termelőeszközök birtokosává lett. A parasztság is megszüntette kistulajdonosi tevékenységét, szocialista osztállyá vált. Az értelmiség ugyancsak a fejlődést aktívan elősegítő, egyenrangú csoportja a társadalomnak. Valamennyiüknek azonos politikai jogaik vannak, és alapvető érdekeik, célkitűzéseik is azonosak.¹⁵

Az egyetemes népi államban a *demokrácia tovább szélesedik*, még inkább egyetemessé válik. E folyamatnak részben az is alapja, hogy a munkásosztály ideológiája a nép minden rétegének ideológiájává, a kommunizmus felépítésének feladata az egész nép feladatává lesz. Ezt a tényt a szovjet teoretikusok úgy fogalmazzák meg, hogy kialakult a nép erkölcsi-politikai egysége. Ez a körülmény megváltoztatta a társadalom különböző osztályainak és rétegeinek viszonyát a társadalmi haladáshoz és egymáshoz. Ebben a korszakban valamennyiüknek érdekük, hogy aktívan részt vegyenek a kommunizmus építésében. Egy-máshoz való viszonyukat a kölcsönös segítés és egyenjogúság jellemzi. Az alá- és fölérendeltségi viszonyt fölváltja az egymás kölcsönös megbecsülése, s mindinkább kialakul a társadalmi és egyéni érdekek harmóniája.

A társadalom osztályviszonyainak megváltozása az állam jellegének és funkcióinak változásában is visszatükröződik. *Megszűnik az állam elnyomó funkciója*, amennyiben osztályértelemben vett elnyomásról nem beszélhetünk. Megmarad azonban a társadalmi tulajdon védelmének és a társadalmi együttélés szabályozásának funkciója. Ennek teljesítése főleg nevelés, meggyőzés útján történik. Ez azonban nem zárja ki bizonyos kényszerítő eszközök alkalmazását a társadalom elmaradó elemeivel, a bűnözőkkel és a naplopókkal szemben. Ez azonban már nem osztályelnyomás, hanem egyes emberek megfélemezése, amelyben az állami kényszerhez minden esetben hozzájárul a társadalom erkölcsi kényszere is.

A Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő jogi bizottság elnöke a Népszabadságnak adott nyilatkozatában említi, hogy a szovjet büntetőjogban nem létezik többé az ellenforradalmi bűncselekmény, az ellenforradalmi agitáció és propaganda fogalma. A Szovjetunióban nincs egyetlen állampolgár sem politikai okokból fogva tartva. Létezik még államellenes bűncselekmény, például a kémkedés és a pénzhamisítás. Új jelenség a szovjet törvényhozásban,

¹⁴ Hruscsov elvtárs előadói beszéde az SZKP programjáról. Az SZKP XXII. kongresszusa. Id. kiad. 228. l.

¹⁵ Vészi Béla: *A szocialista államiság fejlődése a kommunizmus építésének időszakában*. Társadalmi Szemle, 1961. 12. sz. 101. l.

hogy a szabadságvesztés időtartama általában tíz évre csökkent. Ennek az az alapja, hogy előtérbe került a büntetés ideje alatti nevelés lehetősége.¹⁶

A demokrácia kiszélesedése *nem jelenti a törvényesség gyengülését*, a törvénytelenések eltűrését. »... ha már nincs is szükség a proletariátus diktatúrájára, azért semmiképpen sem gyengülhet a közrend és a törvényesség. A párt nagy fontosságot tulajdonít annak, hogy tovább erősítsük a törvényességet és a jogrendet az állampolgárok jogainak védelmét. A társadalom és az állam szigorúan őrködni fog a szovjet ember jogain, szabadságán, becsületén és méltóságán. Súlyos csalódás vár arra, aki azt hiszi, hogy államunkban kevésbé szilárd lesz a közrend. A társadalomellenes és bűnöző elemek ellen folytatott harcban az állami szervek oldalán megnövekszik a dolgozók tömegszervezeteinek szerepe. A társadalom javainak fosztogatói, az ingyenélők és a hülígánok ellen folytatott harc még hatékonyabb lesz, mert a dolgozók összességének és a dolgozók szervezeteinek ügyévé válik.«¹⁷

A törvényesség védelmét a szocialista jogrend biztosítja az egyetemes népi államban is. A jogra szükség lesz mindaddig, amíg a kommunista erkölcs általánossá nem válik. A jog a társadalmi együttélés különböző oldalait szabályozza. A szabályok megsértőivel szemben lehetővé teszi a kényszer alkalmazását. A kényszer alkalmazásának köre azonban egyre szűkül, a dologi kényszert mindinkább fölváltja az erkölcsi kényszerítés módszere. Formailag ez úgy jelentkezik, hogy az állami kényszerítő szervek funkciót maga a társadalom veszi át. A népi druzsinák például a rendőrség, a társadalmi bíróságok az állami bíróság szerepét töltik be. A társadalmi bíróságok büntetése mindinkább nevelő jellegűvé válik. A börtönök és más hasonló intézmények száma évről-évre csökken. A megmaradók is egyre inkább a nevelés eszközévé válnak, céljuk a jogsértők visszavezetése a becsületes munkáséletbe, még inkább a bűncselekmények megelőzése.

A kényszer háttérbeszorulását az a tény is lehetővé teszi, hogy a népszéles tömegei részéről a törvények betartása egyre inkább belső erkölcsi meggyőződésből fakad, mindjobban elmosódik a különbség a jog és az erkölcs között. A jogi szabályok betartása mindjobban erkölcsi követelménnyé válik. A jog megszüntetése nem egy gyökeres és új erkölcsi norma kialakulásának és a jogi normák eltörlésének útján következik be, hanem éppen az erkölcsi és jogi szabályok egybeesésével, a jog kényszer-jellegének eltűnésével. A kommunista erkölcsi normák erősödésével, általánossá válásával egyre közelebb kerül a jog eltűnésének időszaka.

Lenin írja *Állam és forradalom* című munkájában: »Lesznek egyes személyek, akik törvénytöréseket fognak elkövetni és az ilyen kihágásokat el kell majd nyomni. De először is ehhez nem lesz szükség külön gépezetre, külön elnyomó szervre, maga a fegyveres nép olyan könnyen és olyan egyszerűen fogja ezt elvégezni, ahogyan a civilizált emberek tetszés szerinti csoportja még a mai társadalomban is szétválasztja a verekedőket, vagy megakadályozza, hogy nőknön erőszakot kövessenek el. Másodszor tudjuk, hogy a társadalmi együttélés szabályainak megsértésében rejlő kihágások eredendő társadalmi oka a töme-

¹⁶ A szovjet törvényhozás és igazságszolgáltatás új vonásai és az alkotmánytervezet. Népszabadság, 1962. máj. 15.

¹⁷ Hruscsov elvtárs előadói beszéde az SZKP programjáról. Id. kiad. 231—232. l.

gek kizsákmányolása, nyomora és szegénysége. Ennek a fő oknak kiküszöbölésével a kihágások is kezdenek majd elhalni.«¹⁸

Nem szűnik meg az állam diktatórikus jellege a haza védelmének vonatkozásában. Ez nem jelent agresszivitást a külpolitikában, de amíg imperialista környezet létezik, addig fennáll a támadó háborúk veszélye. Ilyen helyzetben a szocializmus, az épülő kommunizmus védelme megköveteli a szocialista állam védelmi képességének állandó erősítését, valamint a kém- és diverzáns tevékenység határozott elhárítását. Ezért marad meg az egyetemes népi államban is a »felfegyverzett emberek külön alakulata«, amelynek tevékenysége nem befelé, hanem kifelé irányul.

Az állam megváltozott jellege azt is jelenti, hogy *megszűnt a munkásosztály kizárólagos hatalma*, de megmarad vezetős szerepe az osztályok teljes eltűnéséig. Hruscsov elvtárs kongresszusi beszámolójában a következőkkel indokolja ezt: »a munkásosztály a leghaladóbb, a legszervezettebb, a gépiparral szoros kapcsolatban álló osztály, s a kommunista eszmények legkövetkezetesebb hordozója.«¹⁹ Ezzel a problémával kapcsolatban Romaskin szovjet akadémikus felveti a proletárdiktatúra és a munkásosztály hegemoniája közti különbséget. Szerinte a munkásosztály hegemoniájának fogalma történetileg szélesebbkörű a proletárdiktatúra fogalmánál, amennyiben a diktatúra csak meghatározott történelmi időszakban, a szocializmus építése idején érvényes, a munkásosztály a tömegek vezetésének szerepét viszont a szocialista forradalom előtt és a proletárdiktatúra megszűnése után, az egyetemes népi államban is betölti.²⁰

A *munkásosztály vezetős szerepe* abban nyilvánul meg, hogy tudományos elmélete, a marxizmus—leninizmus alapján minden más osztállynál világosabban látja a társadalmi haladás irányát és a maga osztálycéljait; feladatait, és gyakorlati tevékenységét annak szolgálatába állítja. Elvi célkitűzéseiben és gyakorlati tevékenységében tehát a társadalmi haladás és saját osztályérdekei egybeesnek. Vezető szerepe azt jelenti, hogy pártja segítségével ő szabja meg az általános politikai irányvonalat. Ennek végrehajtását is ő vezeti; ez a biztosíték arra, hogy osztályérdekei, amelyek a társadalmi haladással egybeesnek, következetesen megvalósuljanak. Mindezek mellett a munkásosztály érdekei — sajátos társadalmi helyzeténél fogva — egybeesnek a többi dolgozó osztályok érdekeivel is. Ez az alapja annak, hogy a többi osztály elfogadja vezetését. Ehhez járul még az a tény is, hogy a munkásosztály szervezettségénél fogva, pártja segítségével képes is vezetni a tömegeket, képes célkitűzéseit elfogadtatni és azok végrehajtását is megszervezni, irányítani. Ennek egyik fontos feltétele a munkásosztály, a párt és a tömegek közötti szoros kapcsolat, amely a kölcsönös bizalomra épül. Az SZKP XX. kongresszusa óta az e téren jelentkező hibák is lényegében megszűntek.

A munkásosztály vezető szerepe a kommunizmus építése időszakában is megmarad. Az egyetemes népi állam elvi, világnézeti alapja továbbra is a marxizmus—leninizmus filozófiája, a dialektikus materializmus. Ez a filozófia továbbra is a munkásosztály tudományos világnézete, azonban ezt a világnézetet a társadalom más osztályai, rétegei is magukévá teszik.

¹⁸ Lenin: i. m. 230. 1.

¹⁹ Hruscsov id. beszéde. 230. 1.

²⁰ P. Sz. Romaskin: *A szovjet állam és a kommunista öngazgatás*. MTA II. OK. XI. köt. 285—286. 1.

A szocializmus felépítésével még nem szűnnek meg az osztályok, ami azt jelenti, hogy az *osztályharc* bizonyos maradványai is megtalálhatók. A szó klasszikus értelmében vett osztályharcról már nem beszélhetünk, annak gazdasági és politikai alapja megszűnt. Már a szocializmus építése idején is kezd kialakulni az a felfogás, hogy a munkáosztály harcának formái megváltoznak. Még inkább vonatkozik ez a kommunizmus építésének időszakára. A munkáosztály — most már szoros együttműködésben a parasztsággal és az értelmiséggel — ebben a korszakban sem valósíthatja meg feladatait harc nélkül. A harc viszont nem az osztályok között folyik, hanem mindazon akadályok leküzdéséért, amelyek gátolják a feladatok megoldását; ilyenek főleg a termelékenység emeléséért és az emberek tudatában még meglevő kapitalista maradványok (a régihez való ragaszkodás, az önzés stb.) leküzdéséért vívott harc. A harc tehát nem az emberek ellen, hanem a fejükben meglevő káros nézetek ellen folyik, amelyeket ma még bizonyos fokig táplál a kapitalista környezet. A harc magukért az emberekért és velük együtt folyik.

Nemzetközi vonatkozásban még érvényes az osztályharc klasszikus meghatározása. Itt a munkáosztály és a burzsoázia antagonizmusáról van szó. A harc fő formája a békés gazdasági verseny, de harc folyik politikai és ideológiai síkon is.

Az egyetemes népi állam fennmaradásának szükségessége

Az egyetemes népi állam létezését főleg a kommunizmus építésének feladatai indokolják. E feladatkör igen sokoldalú és több részletprobléma megoldását foglalja magába. A kommunizmus gazdasági alapjának megteremtése feltételezi a kommunizmus anyagi-technikai bázisának kiépítését. Ez az egész társadalom termelőerőinek, nyersanyagbázisának, termelőeszközeinek legszigorúbb felmérését, tervezését és szervezését teszi szükségessé. A termelési viszonyok átalakítása ugyancsak megköveteli az állami irányítást.

A tulajdonviszonyoknak és a társadalom osztályszerkezetének megváltozásával, vagyis az osztályok eltűnésével párhuzamosan emelni kell a dolgozók anyagi és kulturális színvonalát, és amíg a társadalom minden tagja számára nem válik erkölcsi létszükségletté a munka, szükséges a munka és a fogyasztás mértékének állami ellenőrzése is. Fontos szerepe van az államnak az új, kommunista embertípus kialakításában is.

Nagy jelentőségű a szocialista állam külső funkciója. Az imperialista támadás veszélye szükségessé teszi egy erős hadsereg, valamint a kémtevékenységek elleni szervezet létezését. Az ország védelmének funkciója tehát megmarad és elősegíti a béke megvédését, a békés egymás mellettélést. A szocialista országokkal való kapcsolat és baráti együttműködés új mozzanatot jelent a szocialista állam tevékenységében. Ez a tevékenység bővül és erősödik a kommunizmus építésének időszakában.

Az *egyetemes össznépi állam* funkciói az eddigiekből kiindulva a következőképpen foglalhatók össze:

1. Mindjobban előtérbe kerül a gazdasági szervező- és kulturális nevelő funkció.
2. Továbbfejlődik a szocialista tulajdon védelmének, a társadalmi együttélés szabályozásának funkciója.
3. Megmarad az ország védelmének funkciója.

Az egyetemes össznépi államban tovább szélesedik az állam és a tömegek közötti kapcsolat. Még nagyobb tömegek vesznek részt az államügyek intézésében. Hruscsov említi kongresszusi beszámolójában, hogy az állami vezetés mellett kezd kialakulni a társadalmi öngazgatás rendszere, és hogy e két tényező bizonyos ideig összefonódik.

Lenin munkáiban is találhatunk bizonyos utalásokat erre vonatkozóan. *Allam és forradalom* című munkájában a következőket írja: »A szocializmusban először emelkedik fel a lakosság tömege önálló tevékenységre, és pedig nemcsak a szavazások és választások alkalmával, hanem a mindennapi közigazgatásban is. A szocializmusban mindenki részt vesz majd az igazgatásban és hamarosan megszokja azt, hogy senki se igazgasson.«²¹ Még tovább megy a következő lenini megállapítás: »... és létrejön egy olyan rend, amelyben sorban, mindenki elvégzi a felügyelet és a számadás mindjobban leegyszerűsödő funkcióit, azután ezek szokássá válnak és végül, mint egy külön emberréteg külön funkciói megfognak szűnni.«²²

A társadalmi öngazgatás kialakulásának folyamata

A társadalmi öngazgatás megvalósulásának feltétele a tömegek aktív részvétele a társadalmi életben. Ez nemcsak a termelői, gazdasági munkatevékenységben, hanem a politikai, kulturális életben is megmutatkozik: ide tartozik a legfőbb törvényjavaslatok, intézkedések megvitatása mellett az a tény is, hogy a nép maga választja meg a szocialista választójog alapján a vezetőszerveket a legfelsőbbtől a legalsóig, és létrehozásuk után is állandóan és közvetlenül ellenőrzi tevékenységüket.

Az össznépi állam időszakában az állami szervek a tervezés és nyilvántartás munkájába bevonják az egész lakosságot. Ezt célozzák a közigazgatás mellett kialakuló különböző bizottságok, valamint a dolgozók közvetlen javaslatai, észrevételei. Fontos mozzanat, hogy a dolgozók ingyen és önkéntesen vesznek részt ebben a munkában.

Hruscsov mondja kongresszusi beszámolójában: »Feladatunkul tűzzük ki, hogy állampolgárainkat mind egy szálig bevonjuk a közügyek intézésébe.«²³

Ebben a vonatkozásban fejlődést jelent az a legutóbbi rendelkezés, hogy a szovjet szerveknek legalább egyharmadát új emberek közül kell megválasztani, és hogy a legfőbb vezetés résztvevőit legfeljebb három alkalommal lehessen választani. Ugyancsak ezt a célt szolgálja a helyi szervek jogkörének bővítése. Új jelenség az a döntés is, hogy a választhatóság elvét és a beszámolási kötelezettséget ki kell terjeszteni az eddig kinevezett vezető funkcionáriusokra is.

»Arra kell törekedni, hogy csökkenjen a fizetett állami apparátus létszáma, mind nagyobb tömegek szerezzenek jártasságot az igazgatásban s az apparátusban végzett munka idői folyamán ne legyen többé külön foglalkozás.«²⁴

²¹ Lenin: *i. m.* 253. 1.

²² Lenin: *i. m.* 193. 1.

²³ Hruscsov *id. beszéde* 223. 1.

²⁴ *A Szovjetunió Kommunista Pártjának programja*. Id. kiad. 601. 1.

E folyamat kialakulásának egy másik útja a társadalmi szervezetek szerepének állandó növelése. Bővül a *szakszervezetek* feladatköre. Megerősödik vezető szerepük a termelőmunka irányításában, megvalósulásában és ellenőrzésében. Erőteljesebben vesz részt a dolgozók kommunista tudatának kialakításában. Az *ifjúsági szervezet* különösen fontos szerepet játszik a fiatalok nevelésében, a kommunizmus erkölcsi elveinek kialakításában. Ez valósul meg az ifjúságnak a gyakorlati építőmunkába való bevonásában, szakmai és műveltségi színvonalának emelésében és a kommunista hazaszeretet kifejlesztésében. A különböző *szövetkezetek* ugyancsak jó iskolát jelentenek ahhoz, hogy minél szélesebb tömegek tanulják meg a közügyek intézését.

A *szocialista állam fejlődésének iránya, törvényszerűségei* a kommunizmus építésének időszakában a következőképpen alakulnak:

1. A demokrácia nagymértékű kiszélesítése.
2. A társadalmi szervek növekvő szerepe.
3. Az összes állampolgár aktív részvétele az államigazgatásban, a gazdasági és kulturális vezetésben.
4. Az államapparátus munkájának további javítása.
5. A nép ellenőrző tevékenységének erősítése.

Ez a folyamat vezet el az állam elhalásához, a társadalmi kommunista öngazgatáshoz, amelyben egyesül a mai társadalmi szervezetek tevékenysége. A mai állam bizonyos funkciói megmaradnak, de azok elveszítik politikai jellegüket és nem egy meghatározott szerv hatáskörébe tartoznak, hanem az egész nép feladatává válnak. Valójában itt valósulnak meg Engels azon szavai, hogy az emberek feletti kormányzás helyébe a dolgok igazgatása, a termelési folyamatok vezetése lép, és itt valósul meg a teljes demokrácia, amely mindenki számára szabadságot és az emberi jogok széleskörű kibontakozását eredményezi. Ez tulajdonképpen a szó igazi értelmében vett demokrácia elhalását jelenti. Hiszen a demokrácia az állam egyik formája, amely feltételezi a diktatúrát. A diktatúra azonban megszűnt, szükségképpen megszűnik tehát ellentéte, a demokrácia is, és bekövetkezik a marxizmus klasszikusai által előre látott »szabadság birodalma«.

Lenin írja: »Csak a kommunizmusban, az osztályok megszűnésével szűnik meg az állam, és lehet szabadságról beszélni. Csak akkor valósul meg a teljes, a kirekesztések nélküli demokrácia és csak akkor kezd majd elhalni a demokrácia.«²⁵ Más művében még élesebb megfogalmazásban: »Csak a kommunizmus képes valóban teljes demokráciát biztosítani és minél teljesebb lesz a demokrácia, annál hamarabb válik majd feleslegessé és hal el magától.«²⁶ A demokrácia tehát, mint politikai kategória megszűnik, de a társadalmi igazgatás demokratikus formái továbbra is megmaradnak, mint a társadalmi együttélés szabályai, a közügyek intézésének módszerei és formái.

A társadalmi kommunista öngazgatásban továbbra is megmaradnak a gazdasági és kulturális irányítás, a nevelés és oktatás, valamint a társadalmi együttélés szabályozásának funkciói. Formáját tekintve ez az igazgatás nem jelenti a foglalkozások és tevékenységek cserélgetését, nem jelenti a társadalmi igazgatásban való rendszertelen részvételt.

²⁵ Lenin: i. m. 228. l.

²⁶ Uo.

A kommunizmus magasfokúan szervezett társadalom, amely megköveteli a gazdasági és társadalmi élet tervszerű, tudományos irányítását és szervezését.

Az emberek részvétele a közügyekben összhangban áll tudásukkal, képzettségükkel. A mindennapi létfenntartó munkájuk mellett, szabadidejükben, meghatározott időszakban végzik a közügyeket.

A tömegek mellett meghatározott személyek is szerephez jutnak, akik ugyancsak más munkájukkal párhuzamosan megvalósítják a technikai igazgatás funkcióit is. Azonban sem a tömegek, sem a személyiségek tevékenysége nem képez különálló szakmát.²⁷

Az állam elhalásának egyik lényeges kérdése, hogy melyek az állam elhalásának feltételei. Ezeknek a tárgyalását már a klasszikusoknál is megtalálhatjuk. Napjainkban a nemzetközi helyzet alakulásából új feltételek adódnak. Ezek szerint a feltételek a következőképpen alakultak:

Külső feltétel: a szocializmus világméretű győzelme és megszilárdulása.

Belső feltételek:

1. A kizsákmányolás megszüntetése; a társadalmi, össznépi tulajdon kialakulása és az osztályok eltűnése. Ennek befejező folyamata a falu és a város, valamint a fizikai és szellemi munka közötti lényeges különbség-megszűnése.

2. A termelékenység olyan magas színvonalra emelése, amely lehetővé teszi a szükségletek szerinti elosztást, és emellett minimálisra csökkenti a munkaidőt, hogy az emberek elegendő szabadidővel rendelkezzenek a bennük rejlő képességek sokoldalú kifejlesztésére és a közösségi ügyek, társadalmi feladatok megvalósítására.

3. A kommunista erkölcs általánossá válása, amelynek alapján a munka mindenki számára anyagi létszükséglet mellett erkölcsi szükségletté válik, s a társadalom minden tagjának elidegeníthetetlen tulajdonságává válik, hogy legjobb képességei szerint, minden anyagi, vagy állami kényszer nélkül dolgozzék, és elősegítse a szükségletek szerinti elosztást a maga önzéstől és kapzsiságtól mentes tudatával, valamint képes lesz a társadalmi együttélés elemi szabályait önkéntesen betartani. Lenin írja: »A kapitalizmus borzalmaitól megszabadult emberek fokozatosan hozzászoknak majd ahhoz, hogy a társadalmi együttélés legegyszerűbb, ősidők óta ismert és évezredek óta minden hagyományban ismételt szabályait erőszak nélkül, kényszer nélkül, alárendeltség nélkül, anélkül a külön kényszerítő szervezet nélkül megtartsák, amelynek a neve állam.«²⁸

4. A kultúra olyan magas színvonalának kialakulása, amely biztosítja a sokoldalú embertípus kialakulását. Ez azt eredményezi, hogy a társadalom számára még szükséges társadalmi feladatokat a társadalom bármely tagja képes lesz ellátni. Így szűnik meg a közigazgatással foglalkozó külön embercsoport szakmai kategóriája, s a kizárólag igazgatással foglalkozó társadalmi réteg eltűnik. Lenin szerint az államhatalmi funkciók többsége már a kapitalizmusban annyira leegyszerűsödik, hogy minden írni-olvasni tudó ember elvégezheti.²⁹

²⁷ P. Sz. Romaskin: *i. m.* 293. l.

²⁸ Lenin: *i. m.* 228. l.

²⁹ Lenin: *i. m.* 219. l.

Хедер Йозефне

XXII. СЪЕЗД КПСС И НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ МАРКСИСТСКОЙ ТЕОРИИ ГОСУДАРСТВА

Маркс, Энгельс и Ленин в многих работах устанавливали, что с отмиранием общественных явлений, порождающих государство, отмирает и само государство. Исчезание государства — охватит целую историческую эпоху, первый этап которого есть уничтожение буржуазного государства пролетариатом. На руинах буржуазного государства пролетариат создаёт свои органы государственной власти — государство диктатуры пролетариата. Это уже не государство в полном смысле слова, это — только «пол-государство», это — отмирающее государство. Установление XXII. съезда КПСС, что построением и укреплением социализма государство диктатуры пролетариата выполнило свои исторические задачи, но существование государства необходимо ещё при строительстве коммунизма, — означает развитие теории об отмирании государства. Экономической основе этого периода соответствует форма *общенародного государства*. Этот государственный строй является новым этапом в процессе отмирания государства, значительной остановкой на пути формирования общественного самоуправления и полного отмирания государства.

Организация государства от государства диктатуры пролетариата до появления общественного самоуправления показывает значительные изменения. Государство диктатуры пролетариата содержит много таких элементов, которые можно считать зародком общенародного государства:

1. осуществление диктатуры и демократии большинства;
2. участие широких народных масс в деятельности государства;
3. увеличение прав гражданина;
4. отодвижение на задний план насилия и укрепление убедительного и воспитательного характера.

Государство диктатуры пролетариата перерастает в общенародное государство, которое есть представительный орган уже не одного класса, а всего общества, в котором ещё сохраняется руководящая роль рабочего класса. Главные характерные этого государства:

1. Угнетательская функция государства направлена только против бездельников, преступников и внешних врагов.
2. Юридические нормы всё более совпадают с моральными нормами и становятся моральными потребностями.
3. Демократия ещё более расширяется, ещё более широкие массы участвуют в общественных делах.
4. Повышается роль общественных организаций и их компетенция увеличивается задачами, решёнными до сих пор государством.
5. Начинает формироваться процесс общественного самоуправления, вследствие которого административный аппарат, как профессиональная категория, становится излишним.

DER XXII. KONGRESS DER KOMMUNISTISCHEN PARTEI
DER SOWJETUNION UND EINIGE FRAGEN DER MARXISTISCHEN
STAATSLHRE

Marx, Engels und Lenin stellen in mehreren ihren Werken fest, dass mit dem Aufhören der den Staat ins Leben rufenden gesellschaftlichen Erscheinungen auch der Staat selbst aufhören wird. Das Aufhören des Staates umfasst eine ganze geschichtliche Periode, deren erste Station der revolutionäre Umsturz des Staates der Bourgeoisie durch das Proletariat ist. Das Proletariat erschafft auf den Trümmern des Staates der Bourgeoisie ihr eigenes Organ der Staatsgewalt, den Staat der Diktatur des Proletariats. Dieser Staat ist kein Staat im eigentlichen Sinne des Wortes mehr, er ist nur noch ein »halber Staat«, ein absterbender Staat. Die Weiterentwicklung der Lehre vom Absterben des Staates bedeutet die Feststellung des XXII. Kongresses d. K. P. d. S. U., dass mit dem Aufbau und mit der Befestigung des Sozialismus der Staat der Diktatur des Proletariats seine historische Aufgabe vollendet hat, doch das Bestehen des Staates selbst auch in dem Zeitraum des Aufbaues des Kommunismus notwendig ist. Der wirtschaftlichen Basis dieser Periode entspricht die Form des Gesamtstaates des Volkes. Diese Staatsform bedeutet einen neuen Abschnitt im Prozesse des Absterbens des Staates, sie ist eine bedeutende Station zur Ausbildung der Selbstverwaltung der Gesellschaft auf dem Wege zum völligen Absterben des Staates.

Die Organisation des Staates vom Staate der Diktatur des Proletariats bis zum Erscheinen der gesellschaftlichen Selbstverwaltung zeigt wesentliche Veränderungen.

Der Staat der Diktatur der Proletariats enthält schon viele Elemente, die als Keime des Gesamtstaates des Volkes betrachtet werden können. Solche sind:

1. Die Ausbildung der Diktatur und der Demokratie der Mehrheit.
2. Die Beteiligung breiter Volksschichten in der Verrichtung der Staatsangelegenheiten.
3. Der Zuwachs der Staatsbürgerrechte.
4. Die Zurückdrängung des Gewaltscharakters des Staates und die Verstärkung des überzeugenden, erzieherischen Charakters.

Der Staat der Diktatur des Proletariats wird durch den Gesamtstaat des Volkes abgelöst, der nicht nur das Vertretungsorgan einer Klasse, sondern der ganzen Gesellschaft ist, und in dem die führenden Merkmale sind:

1. Die Unterdrückungsfunktion richtet sich nur gegen die Faulenzer, Verbrecher und gegen den äusseren Feind.
2. Die Rechtsnormen fallen immer mehr mit den sittlichen Normen zusammen und ihre Einhaltung wird zur sittlichen Forderung.
3. Die Demokratie erweitert sich noch mehr, noch grössere Mengen schalten sich in die Verrichtung der öffentlichen Angelegenheiten ein.
4. Die Rolle der gesellschaftlichen Massenorganisationen wächst an und ihr Wirkungskreis erweitert sich mit bestimmten, bisher durch den Staat verrichteten Aufgaben.
5. Der Prozess der gesellschaftlichen Selbstverwaltung beginnt sich herauszubilden, in dessen Laufe der Verwaltungsapparat als besondere Berufskategorie überflüssig wird.

